

ՃԱՇՈՐԴՆԵՐ^{*)}

(Ա. Ձեխովի)

Մեղչանին Միխայիլ Պետրով Ձոտովը, եօթանասուն տարեկան մի ծերունի, դառամած ու մենակ, զարթնեց ցրտից ու ոսկրացաւից, որ բռնել էր նրա ամբողջ ծեր մարմինը։ Սենեակը մութն էր, բայց փոքրիկ ճրագն այլևս չէր վառուում պատկերի առաջ։ Ձոտովը բարձրացրեց վարագոյրը և նայեց լուսամուտից. երկնքում ամպերը նոր էին սկսում բաց գոյն ստանալ, և օդը պարզուում էր. երևի ժամը հինգը դեռ չկար։

Ձոտովը կոկորդը մաքրեց, հազաց և ցրտից կուչ գալով՝ վեր կացաւ անկողնից։ Ըստ հին սովորութեան նա երկար կանգնեց պատկերի առաջ և աղօթեց։ Ասաց «Հայր մերը», «Աստուածածինը», «Հաւատամբը» և անունների մի երկար շարք։ Թէ՛ հւմ անուններն էին դրանք, նա վաղուց արդէն մոռացել էր և կրկնում էր միայն ըստ սովորութեան։ Ըստ նոյն սովորութեան նա աւելեց սենեակն ու դռնը և գցեց իր հաստիկ չորստանի կարմիր պղնձէ ինքնաեռը։ Ձոտովը չէր իմանալ, թէ ինչով անցկացնի իր ծերութիւնը, եթէ չլինէին նրա այդ սովորութիւնները։

Ինքնաեռը դանդաղօրէն վառուում էր և յանկարծ անսպասելի կերպով զօղանջեց դողդոջիւն բասով։

— Հը՛, տնկոնկանց, — փնթփնթաց Ձոտովը։ — Գլուխդ ուտես!

Նւ յիշեց ծերունին, որ այդ գիշեր նա երազում վառարան էր տեսել, իսկ երազում վառարան տեսնելը տխրութիւն է նշանակում։

Նրազներն ու նշանները միակ բանն էր, որ կարող էր նրան մտածել տալ։ Նւ այդ անգամ նա մի առանձին սիրով խորասուզուեց վճռելու այս հարցերը. ինչո՞ւ է ինքնաեռը զօղանջում, թո՞ւ տխրութիւն է նախագուժում վառարանը։ Նրա-

^{*)} Нахлебники.

զը հէնց իսկոյնսեթ կատարուել սկսեց. երբ Զոտովն ամանը ողողեց և ուզեց թէյ ածել մէջը, արկղում թէյի ոչ մի կտոր չգտնուեց:

—Տաժանելի կեանք,— փնթփնթաց նա՝ բերանում շուռու-մուռ տալով սև հացի պատառները:—Շան կեանք է: Թէյ չկայ: Էլի ոչինչ, եթէ հասարակ մութիկ լինէի, թէ չէ ախր մեջշա-նին եմ, տանտէր: Ուայտառակութիւն:

Փնթփնթալով և ինքնիրան խօսելով Զոտովը հագաւ իր կրիսիոլինի *) նման վերարկուն, ոտները գցեց ահագին անճոռի կրկնակօշիկները (որ կարել էր կօշակար Պրոխորըիչը 1867 թուականին) և դուրս եկաւ: Օդը դժգոյն էր, ցուրտ և դաժա-նօրէն-անդորր: Մեծ բակը՝ գանգրացած կռատուկով և ծածկու-ած դեղին տերևներով՝ թեթև կերպով ճերմակել էր աշնանային ե-ղեմով: Ոչ քամի կար, ոչ ձէնուձոճ: Մերուկը նստեց իր ծռմուռ դատիկոնի աստիճաններին, և իսկոյն տեղի ունեցաւ այն, ինչ որ տեղի էր ունենում ճշտութեամբ իւրաքանչիւր առաւօտ. նրան մօտեցաւ իր Լըիսկա շունը, մի գամփռ, սպի-տակագոյն, բայց սև բծերով, մաղը թափուած, կիսաստակածի պէս, աջ աչքը փակ: Լըիսկան մօտենում էր երկչոտութեամբ, վա-խեցած. ծռմուռելով, ասես նրա թաթիկները ոչ թէ գետնին էին կպչում, այլ շիկացած հնոցասալին, և ամբողջ նրա զառամած մարմինն արտայայտում էր ծայրայեղ անկեալութիւն: Զոտովն այնպէս ցոյց տուաւ, որ իբրեթէ ուշադրութիւն չէ դարձնում նրա վրայ. բայց երբ շունը թոյլ-թոյլ շարժելով պոչը և ա-ռաջուայ նման ծռմուռելով՝ լիզեց նրա կրկնակօշիկները, այն ժամանակ նա բարկութեամբ ոտը գետնին խփեց:

—Կորիւր, սատկենս դու,—գոռաց նա:—Անիծ-ուած:

Լըիսկան դէնը գնաց, նստեց և իր միակ աչքը յառեց տի-րոջը:

—Դեհր,—շարունակեց Զոտովը:—Դ՛հը էիք պակաս, ան-ըզգամներ, գլխիս խաթա էք դառել:

Եւ նա ատելութեամբ մտիկ արաւ իր բուսակալած թեք կտրով գոմին. այնտեղ գոմի գոնից նրան էր նայում մի ձիի մեծ գլուխ: Երևի տիրոջ ուշադրութիւնից շոյուած ու սիրտ առած՝ գլուխն առաջ շարժուեց, և գոմից երևաց մի ամբողջ ձի, նոյնպէս զառամած, ինչպէս Լըիսկան, նոյնպէս երկչոտ ու ան-կեալ, բարակ ոտներով, ալեւոր, ներս ընկած փորով և ոսկրոտ մէջքով: Նա դուրս եկաւ գոմից և կանգ առաւ վարանման մէջ, կարծես քաշուում էր:

*) Կնոջ շրջագրեստ:

—Ձէք կոտորուում, պրծնեմ...—շարունակեց Ջոտովը։—
Դեռ չէք չքուել աչքիս առաջից, անտէր մնացածներ... Բայց
ուտելը հօ կ'ուտէք,—քմծիծաղեց նա՝ ծովունիով իր չար դէմքն
արհամարհական ժպտով։—Համեցէք, իսկոյն։ Էդպիսի մեծագլին
նժոյգի համար պատրաստ ունիմ ամենալաւ գարի, որքան քէ-
ֆըդ տայ! Կերէք։ Էս ըոպէիս! Հիանալի թանգագլին շան հա-
մար ևս ուտելու բան կը գտնուի։ Բան է, թէ որ Էդպիսի
թանգագլին շունդ, ինչպէս դուք էք, չէք ուզում հաց, էն ժա-
մանակ կարելի է միս տալ։

Ջոտովը մըթմըթաց կէս ժամի չափ՝ աւելի ու աւելի բոր-
բոքուելով. վերջիվերջոյ նա իր մէջ եռացող բարկութիւնից
չկարողանալով իրան պահել՝ վեր թռաւ, կրկնակօշիկներով
գետնին խփեց և ամբողջ բակովը—մէկ թնդաց.

—Ես պարտաւոր չեմ ձեզ կերակրել, ձրիակերներ։ Ես
միլլիօնատէր չեմ, որ դուք տունս—տեղս լափէք—լակէք։ Ես ին-
քըս ուտելու բան չունիմ, պիղծ հացկատակներ, խոլերան ձեզ
տանի։ Ձեզնից ի՞նչ խէր ունիմ, բացի շառից ու տնաքանդու-
թիւնից։ Ինչի՞ չէք կոտորուում։ Դուք էդ ի՞նչ նշանաւոր բաներ
էք, որ մահն էլ չի բռնում ձեզ։ Ուզում էք ապրել, քարը գը-
լուխներդ, բայց ես չեմ ուզում ձեզ կերակրել! Հերիք է։ Ձեմ
ուզում։

Ջոտովը յուզւում էր, զայրանում, իսկ ձին ու շունը լը-
սում էին։ Հասկանում էին արդեօք այդ երկու ճաշորդները,
որ նրանց յանդիմանում են մի կտոր հացի համար,—չգիտեմ,
բայց նրանց փորերն էլ աւելի էին ներս ընկել, և կերպարանք-
ներն աւելի կուչ եկել, նսեմացնել, աւելի դէն ընկել... Նրանց
խոնարհ տեսքն աւելի գրգռեց Ջոտովին։

—Դուքս,—գոռաց նա՝ մի տեսակ ոգևորութեամբ բըռ-
նուած։—Դուքս իմ տնից! Աչքս չտեսնի՞ ձեզ։ Ես պարտական
չեմ իմ տանը—դրանը ամեն—մի անպէտք բան պահել! Դուքս։

Ծերուկն աճապարեց դէպի դարպասը, բաց արաւ և գետ-
նից մի փայտ վերցնելով՝ սկսեց բակից դուրս քշել իր սեղա-
նակիցներին։ Ձին գլուխն օրօրեց, թիակները շարժեց և կա-
ղալով դուրս գնաց դարպասից. շունը նրա յետևից։ Երկուսն
էլ դուրս եկան փողոց և քսան քայլի չափ անցնելով՝ կանգ ա-
ռան ցանկապատի մօտ։

—Կը տեսնէք,—սպառնաց նրանց Ջոտովը։

Իր տնկեցներին դուրս անելով՝ նա հանգստացաւ և սկսեց
բալն աւելի։ Երբեմնակի նա նայում էր դէպի փողոց. ձին ու
շունը կանգնել էին ցանկապատի մօտ ինչպէս մեխուած և
թախծագլին նայում էին դարպասին։

—Ապա մէկ առանց ինձ ապրեցէք, տեսնեմ,—մրթմրթում էր ձերն՝ զգալով, թէ ինչպէս սրտից հեռանում է բարկութիւնը։—Ապա մէկ թող մի ուրիշը ձեզ պահի-պահպանի, տեսնեմ։ Ես համ ժլատ եմ, համ չար... ինձ հետ ապրել չի լինիլ, դէ ուրեմն թող ուրիշը ձեզ պահի... Հա։

Կենդանիների ճնշուած տեսքից զուարճանալով և փրնթփնթալուց կշտացած՝ Զոտովը դարպասից դուրս եկաւ և իր դէմքին վայրագ արտայայտութիւն տալով՝ գոռաց։

—Է՛, ի՞նչ էք կանգնել։ Ո՞ւմ էք սպասում։ Ճանապարհի մէջ տեղը կանգնել են ու մարդկանց անցուղարձը խանգարում։ Գնացէք բակը։

Ձին ու շունը քաշ գցեցին իրանց գլուխները և մեղապարտի տեսքով ուղղուեցին դէպի դարպասը։ Լըխկան երեւի զգալով՝ որ թողութեան արժանի չէ, խղճալիօրէն կողկանձեց։

—Կենալը՝ կացէք, բայց ինչ վերաբերում է կերակրուելուն—չէք տեսնիլ !—ասաց Զոտովը՝ նրանց ներս անելով։ —Մատկէք էլ, չեմ տալ։

Մինչ այս մինչ այն՝ արևն սկսեց ցոլցլալ առաւօտեան մէգի միջից։ Նրա շեղ ճառագայթները սողացին աշնանային ցօղի վրայով։ Լսուեցին ոտնաձայներ և խօսքուղբոյց։ Զոտովը տեղը դրաւ աւելը և գնաց իր քաւոր ու հարկան Մարկ Իվանըիչի մօտ, որ մանրուքի փոքրիկ խանութ ունէր։ Գալով քաւորի մօտ՝ Զոտովը նստեց ծալովի աթոռին, ծանրումեծօրէն թառանչ քաշեց, միրուքը շփեց և խօսք բացաւ եղանակի մասին։ Նրանք եղանակից անցան նոր տիրացուին, տիրացուից երգիչներին, և զրոյցը երկարեց։ Քանի խօսում էին, ժամանակն անցնում էր աննկատելի կերպով։ Իսկ երբ խանութի աշկերտը բերաւ մեծ թէյամանը եռացած ջրով լիքը, և քաւորներն սկսեցին թէյ խմել, ժամանակն սկսեց թռչել ինչպէս թռչուն։ Զոտովը տաքացաւ, քէֆը բացուեց։

—Ախր ես քեզ մի խնդիրք ունիմ, Մարկ Իվանըիչ,—սկսեց նա վեցերորդ բաժակը խմելուց յետոյ՝ մատնելով տընկամկացնելով դա՛գգեհանը։ —Դէ ի՞նչ ասեմ... Իմ խաթեր համար էսօր էլ մի քիչ գարի տուր։

Մարկ Իվանըիչի առաջը դրած մեծ թէյարկղի յետևից լըսուեց մի խորը հառաչ։

—Տհւր, խաթրս մի կոտրիր,—շարունակեց Զոտովը։—Թէյ, էհ, չեմ ուզում, մի տուր հիմի, բայց գարի տուր... Ամաշում եմ ուզեմ, շատ եմ նեղացնում քեզ իմ աղքատութեամբ, բայց... ձիս սոված է։

—Տալ կարելի է,—հառաչեց քաւորը։—Ինչո՞ւ չէ, կը տամ։

Բայց ասած խնդրեմ, ինչ զահրումարի համար ես պահում այդ ձրիակերներին: Ձին էլի մի բանի պէտք լինէր, կ'ասէի. թէ չէ—թիւհ, մտիկ անելուց անգամ մարդ զգուս է... Իսկ շունը —կատարեալ կմախք է: Ի՞նչ ցաւիս համար ես կերակրում նրանց:

—Բա ուր կորցնեմ:

—Պարզ է, թէ ուր: Տնւր Իգնատի քերթարանը,—պրծնի գնայ: Վաղուց պէտք է նրանք էնտեղ լինէին: Նրանց իսկական տեղն է:

—Էդ էդպէս է!... Շատ կարելի է...

—Ինքդ ապրում ես ողորմութեամբ, բայց անասուններ ես պահում,—շարունակեց քաւորը:—Ես գարին չեմ արտում... Աստուած քեզ հետ, բայց ախր, եղբայր, չի լինիլ ամէն օր տալ: Քո աղքատութիւնը ոչ չափ ունի, ոչ սահման! Տալիս ես՝ տալիս և չես իմանում, թէ վերջ ունենալու է, թէ չէ: Քաւորը հառաչեց և շփեց իր կրծքի երեսը:

—Մեռնէիր, լաւ կը լինէր, հաւատան,—ասաց նա:—Ապրում ես, և ինքդ էլ չես իմանում, թէ ինչի համար... Աստուած վկայ! Թէ չէ եթէ Տէրը մահ չի տալիս քեզ, աւելի լաւ կը լինէր մի որեւէ աղքատանոց կամ ապաստան գնայիր:

—Ինչո՞ւ: Ես ազգական ունիմ... Ես թոռ ունիմ...

Եւ Ջոտովը սկսեց երկար պատմել այն մասին, թէ ինչ որ մի տեղ մի գիւղում ապրում է նրա եղբոր-թոռ, Դլաշան, իր եղբոր-աղջիկ Կատերինայի դուստրը:

—Նա պարտաւոր է ինձ կերակրել!—ասաց նա:—Իմ տունը նրան է մնալու, ուրեմն թող նա էլ կերակրէ ինձ: Վեր կը կենամ գնամ նրա մօտ: Դա, ուրեմն, հասկանում ես. Դլաշան... Կատիայի աղջիկն է, իսկ Կատիան, հասկանում ես, իմ եղբայր Պանտելէյի խորթ աղջիկն է... հասկացա՞ր: Տունս նրան է մնալու... Թող կերակրէ ինձ:

—Ի՞նչ կը լինի որ: Քանթէ էդպէս ողորմութեամբ ապրես, աւելի լաւ կը լինէր՝ նրա մօտ գնայիր:

—Ես կը գնամ! Անիծուեմ, թէ չգնամ: Նա պարտաւոր է: Մի ժամ անցած՝ երբ քաւորները մի-մի բաժակ օղի խմեցին, Ջոտովը խանութի մէջտեղը կանգնած էր և ոգևորութեամբ ասում էր.

—Ես վաղուց եմ պատրաստուում նրա մօտ գնալ! Հէնց էսօրեւթ գնալու եմ!

—Դէ իհարկէ! Քանթէ էդպէս դատարկ ու բոշ ման գաս ու քաղցից սատկես, աւելի լաւ չէ՞ գիւղերը գնաս:

—Էս ըոպէիս կը գնամ! Կը գնամ ու կ'ասեմ. վերցրո՛ւ,

քեզ լինի տունս, միայն ինձ կերակրիր ու պատուիր։ Պարտաւոր ես։ Եթէ չես ուզում, էլ քեզ ոչ տունս կը տամ, ոչ օրհնութիւնս։ Բարձր մնաս, Իվանընի։

Զոտովը մի բաժակ օղի էլ խմեց և ոգևորուելով իր նոր մտքով՝ շտապեց տուն... Օղուց նա թուլացաւ, գլուխը պտտուում էր, բայց նա չպառկեց, այլ մի կապոցի մէջ ժողովեց իր բոլոր շորերը, աղօթեց, վերցրեց փայտն ու անից դուրս եկաւ։ Առանց ետ նայելու, մըթմըթալով և փայտը քարերին խփելով՝ նա անցաւ ամբողջ փողոցը և դաշտը դուրս եկաւ։ Մինչև գիւղը 10—12 վերստ կը լինէր։ Նա գնում էր չոր ճանապարհով, նայում էր, թէ ինչպէս քաղաքի հօտը ծոյլ-ծոյլ ծածկում է դեղին խոտը, ու մտածում էր իր ճաշորդների մասին։ Տնից դուրս գալուց նա դարպասը չէր կողպել և այդպիսով նրանց ազատութիւն էր տուել գնալ, ուր կը ցանկանան։

Դաշտի միջով դեռ մի վերստ էլ չէր անցել, որ յետևից ոտնաձայներ լսուեցին։ Ետ նայեց և բարկացած՝ ձեռներն իրար խփեց. նրա յետևից գլուխները քաշ գցած և պոչներն իրանց քաշած՝ հանդարտ գալիս էին ձին և Լըիսկան։

— Ե՛տ դարձէք, — ձեռքով արաւ նա։

Նրանք կանգ առան, իրար մտիկ տուին, նայեցին նրա վրայ։ Նա շարունակեց գնալ, նրանք էլ յետևից։ Այն ժամանակ նա կանգ առաւ և սկսեց միտք անել։ Կիսածանօթ թոռ. Գլաշայի մօտ գնալ այս արարածների հետ անկարելի էր, ետ դառնալ և նրանց տանը փակել չէր ուզում, ասինք չէր էլ կարող փակել, որովհետև դարպասը միանգամայն անպէտք էր։

«Գոմում կը կոտորուեն, — մտածեց Զոտովը։ — Թէ հէնց ուղղակի Իգնատի մօտ տանեմ»։

Իգնատի խրճիթը գտնւում էր նախարատեղում, ուղեփակից հարիւր քայլի չափ հեռաւորութեան վրայ։ Զոտովը դեռ վերջնականապէս չորոշած և չիմանալով ինչ անել, ուղղուեց դէպի այդ խրճիթը։ Նրա գլուխը պտտուում էր, և աչքերը մթնում էին...

Նա քիչ բան է յիշում նրանից, թէ ինչ կատարուեց քերթիչ Իգնատի բակում։ Նա յիշում է կաշու զոռելի ծանր հօտը, այն շէիի քաղցրահամ գոլորշին, որ ուտում էր Իգնատը, երբ ինքը մտաւ նրա մօտ։ Կարծես երազում նա տեսնում էր, թէ ինչպէս Իգնատը նրան սպասել տալով երկու ժամի չափ՝ երկար պատրաստում էր ինչ-որ բան, շորերը փոխում էր, խօսում էր ինչ-որ մի կնոջ հետ՝ նուրբ մայր մասին. յիշում էր, որ ձին դուռեց մորթելու մեքենայում, որից յետոյ լսուեց երկու խուլ հարուած, մէկը գանգին, միւսը մեծ մարմինն ընկնելուց։

Երբ Լըիսկան տեսնելով իր ընկերոջ մահը՝ կաղկանձելով յարձակուեց Իգնատի վրայ, այն ժամանակ լսուեց երրորդ հարուածն էլ, որ անմիջապէս ընդհատեց կաղկանձոցը: Ապա Զոտովը յիշում է, որ նա յիմարացած և հարբած՝ տեսնելով երկու դիակ, մօտեցաւ մեքենային և դէմ արաւ իր սեփական ճակատը...

Դրանից յետոյ մինչև երեկոյ նրա աչքերը բռնուած էին մուր շղարշով, և նա չէր կարողանում տեսնել նոյնիսկ իր մատները:

Թարգմ. ԱՐՇԱԿ ԱԹԱՅԵԱՆ

ՎՐԱՅ ԿԵԱՆՔԻՑ ՆԻ ԳՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՑ

Զաք. Ճիճինաձէի գրական գործունէութիւնը.—նրա նոր գրքերը հայերի դէմ:—
Պոյս նունէի աղգութեան հարցը:—Մի գիտնականի կարծիքը վրաց գրականու-
թեան մասին:—Մի ձեռագիր երգարան:

Վրաց բազմաշխատ հրատարակիչ և գրող պ. Զաք. Ճիճինաձէն շարադրել է ու տպագրել մօտերս մի շարք գրքոյկներ այլևայլ ասպարէզներում անուն հանած վրացիների մասին: Այդ գրքոյկներից երկուսը՝ «Պաւլէ Շահդուլեան» և «Իվան Գվարամաձէ» կապ ունին հայերի հետ: Հայերի հետ մեծ կապ ունի նոյնպէս նրա մի ուրիշ աշխատութիւնը, որի մասին յայտարարուած է թէ մամուլի տակ է և կրում է «Վրացի-գրիգորեաններ» անունը: Բայց հայերի մասին խօսում է ու «պատմական տեսութիւններ» է գրում պ. Ճիճինաձէն համարեա իր բոլոր յօդուածներում ու գրքոյկներում, որոնց թիւը արդէն տասնեակների է հասնում: Եւ այլապէս չէր էլ կարող լինել, քանի որ նա վերջին տարիներս բռնուած է մի սարսափելի, իրան ոչ մի բոլոր հանգստութիւն չտուող ցաւով. նա ուզում է անպատճառ կրկնապատկել իր հայրենակիցների թիւը... Իսկ այդ ցաւից ազատուելու համար նա ընտրել է իր միամտութեանը վայել մի շատ կարճ ու հեշտ ճանապարհ՝ վրացի-գրիգորեան (լուսաւորչական) և վրացի կաթոլիկ հրատարակելով Վրաստանում ապրող բոլոր հայերին... Սրանից ի տասը տարի առաջ այդ «եռանդոտ հայրենասէրի» պահանջ-